

EPIGON LIRIKUSAINK A XIX. SZÁZADIG.

Az epigonoknak, egyes költői egyéniségek önállóan tanítványainak, az irodalmi fejlődésben az a szerepük, hogy nagy szellemek felléptének időközeit betöltik; az irodalmi fejlődés vizsgálójának szemében azonban tükrei egyszersmind a maguk közönsége felfogásának is, rávezetik a vizsgálódást arra, hogy mintaképükben mi hódította vagy mi lepte meg a közönséget. Arról, hogy kiket talált az egykorú közönség újítóknak, kiknek működésében látott nagyot, újat, meglepőt, máshol vajmi csekély felvilágosítást találunk. A XIX. században, mióta nálunk irodalmi kritika kezd fejlődni, az egykorú bírálatok megjegyzéseiből néha-néha lehet feleletet találni e kérdésre; de még itt sem válik a másoldalú megvilágítás feleslegessé — a mint Petőfi hatásának vizsgálata mutatja¹ — sokszor pedig épen ellenkező felfogás sugallja a bírálatot, mint Kazinczy Himfy-kritikáját,² s olyankor csak megtéved a kutató. A bírálatnak e szempontból tehát csak ott vehetjük hasznát, a hol a lelkesedő közönség ajkáról hangzott el, vagy oly figyelmes ítéelő írta, a ki erre a kérdésre, a közönség körében ünnevelt újságokra is rátér, mint Kölcsey a Szemere szonettjeiről³ írott soraiban. E mellett és ennek híján az egykorú följegyzések lehetnek útbaigazítók: csakhogy egyrészt a számuk kicsiny az efféle egykorú nyilatkozatoknak, különösen irodalmunk régibb korából (Rimay Balassiról), másrészt meg nagyon egyényiek is lehetnek. Gondoljunk csak arra a lelkes ünneplésre, a melyben Molnár Borbála vagy Vályi Klára részesült, és arra a meleg elismerésre, a mely Kazinczy köréből Kis János felé szállott. Ezzel szemben megállapíthatjuk, hogy az epigon szoros csatlakozása mindig nagyobb kör ízlésbeli elismeréséről tanúskodik; nem kell az irodalmi kritika ítéletével megegyeznie, nagyon sokszor ízlésbeli eltévelyedés, de mindig őszinte tájékoztatás. A közönség elismerésének fokát egyrészt a csatlakozó epigonok száma, másrészt az epigonok működésének, ragaszkodó követésének időtartama mutatja.

¹ V. ö. *Petőfi és az ötvenes évek magyar lyrája* (1914) cz. dolgozatomat.

² Erd. Muz. 1814. I. füzet.

³ *Minden munkái*. Pest, 1844. V.: 139. sk. 1.

E vizsgálódás érdekes voltának szemléltetésére vessünk egy pillantást Balassira és Amadéra. Balassi az első magyar lírikus költő; az első magyar nemesember, még pedig főúr, a ki — úgy látszik — épenséggel nem veszi zokon, hogy verselő tehetségét szárnyára vette a hír, nem bánja, hogy poétának mondják. Mint Tóth Kálmán darabjában: verses ívektől nehezülő tarsolylyal köszöntött be vendéglátóihoz, de, a drámaíró hitével épen ellenkezően, szívesen nyitotta meg tarsolyát az érdeklődők kérésére. Takáts Sándor érdekes adataiból¹ az tűnik ki, hogy Balassit a maga kora épen poéta-voltáért becsülte, hogy alig készülhetett Balassi idejében és jó fél-századig utána szerelmes levél Balassi-vers vagy Balassis-vers nélkül. A XVI. század leveleiből nemcsak azt értjük meg, hogy Rimay, Radvánszky János, Barakonyi Ferencz követik példáját, de világosan látjuk magunk előtt annak a főrangú verselő körnek törekvéseit, a melyről Balassi *Colloquiuma* (LXXII.) emlékezik meg. Ebből nemcsak Credulusát (Balassit) és Orsikot éneklő poétatársát, Rimayt, tudjuk élőnek, versszerző szerelmes főúrnak, hanem ott sejtjük a költött nevű kegyesek dalosai között Dobó Jakabot, Balassi Jánost és másokat. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy e kornak azok a szerelmes ifjai, a kik nem tartoztak e »versszerzésben egymással vetekedő« társasághoz, a kik nem voltak poéták, szerelmük diadalmának érdekében e címre áhítoztak, s a ki nem tudott bókverset írni, az rajta volt, hogy ilyent kölcsönbe szerezzen — mint Dóczy István Rimaytól. Nem tarthatjuk tehát olyan természetesnek irodalomtörténeti kézikönyveink szokásos megállapítását: hogy költőink virágénekeikkel a közönség előtt resteltek megjelenni. Nyilvánvaló ma már, hogy az az elítélő kárhoztatás, a melyet Károlyitól Pázmányig annyi egyházi írónk lapjairól idézhetünk, a verselésnek nem minden e néven emlegetett termékére vonatkozott. Még olyan lelkes hívek leveleiben is akadunk Balassis-versekre, mint Esterházy Pál,² Batthyányi Ferencz,³ és olyan nemes hölgyek olvasták, mint Zrinyi nevelőanyja. Úgy hisszük, Balassinak e szempontból is igen nagy a jelentősége: Balassi az, a ki a virágénekek az irodalmi jogot megszerezte. Balassi lírája szemléletes példája annak, hogy a szerelem nálunk is kitörhet dalban, mert megszólaltathatja a humanista költő hangszereit. Rimay, a mikor Balassi egész költészetét közzé akarja tenni, a szerelem humanista költőire hivatkozik; a humanista költők olvasása, sőt kedvelése általános volt: azt a prédikátort nagyon hevesnek mondták volna, a ki a humanista költők dalait épúgy az ördög sugal-

¹ *Zrinyi nevelőanyja*. Bpesti Szemle, 1916. 476—479. sz.

² IK. II.: 131. sk. 1.

³ Bpesti Szemle, 1916. 477 sz. 388. sk. 1.

latainak ítélte volna, mint a lantolást, hegedülést, sípolást, dobolást Károlyi.

A magyar virágének Balassi előtti termése oly kevésbé ismeretes, hogy Balassit ezzel a régibb magyar szerelmi lírával szerfelett nehéz összevetni. Sylvester említéséből, melyet ma már az általános fölfogás nem tart a virágének dicsőítésének,¹ csak az világlik ki, hogy a képeket, a metaphorás beszédet a virágének kedvelte. De már annak a visszakövetkeztetésnek, a mely Balassi vagy Rimay egy-egy képének a XIX. századi népdal képével való hasonlatosságában a népi hatásra, a népköltészet befolyására lát bizonyítékot, nagyon ingatag az alapja; hiszen sokszor épen az ellenkező lehetőségnek van hasonló valószínűsége. A legrégebb magyar virágénekből és Balassi pattogó lutrikánus verséből (Coelia XI.) azt sejtethjük, hogy a leggyakoribb a kötekedő, pajzánkodó ének volt, az a fajta, a melylyel énekyűjteményeink a XVIII. században is ugyancsak bővelkednek; ez a fajta azután mintha Csokonainak a Csittvári krónikába illő versei nyomán indulna új virágzásnak, mint azt későbbi fejtegetésemben bemutatom. Ugyancsak a XVII. és XVIII. századi daloskönyvek alapján, különösen a Teleki-énekeskönyv táncznótáit (pl. *Bizonyos ok az elválásra*) tartván szem előtt, a másik típusnak azokat a szomorú dalokat tarthatjuk, a melyek a kegyes személyétől való elszakadást siratták, akár hűtlenség, akár elköltözés volt ezen elszakadás oka. Ennek a típusnak egyik leghívebb példája a bashalmi virágének.²

Eckhardtnak szorgalmas kutatásaiból³ viszont megállapítást nyert az, hogy Balassi a humanista szerelmi líra poétikáját vette át. Szembeszökő annak bizonyossága is, hogy a Balassival egykorú lírikusok ugyanezt az irányt követték. Balassinál a virágének e virágzásának két vers az emléke: az, a melyik Dobó Jakab versével foglalkozik (XLVI.), és a már említett *Colloquium*. Mind a kettő azt mutatja, hogy a humanista líra tárgyköre és műformái voltak az irányítók: az egyik Amor leírása, a másik pedig Echós-ének. Jogosan következtethetünk tehát arra, hogy Balassinak e körből való kiemelkedését az magyarázza, hogy a virágének pajzán és épen ezért főuraink körében meg nem tűrt termése helyén új műformáknak, új hangnak magvait hintette el és virágoztatta ki.

Jóllehet líránk történetében épen Balassi hatásának képét dolgozták ki a legszorgalmasabban, legyen szabad egy-két apróságra mégis rámutatnunk. Elsősorban azt kell szem előtt tartanunk, hogy Balassi vallásos és szerelmi lírájának nem

¹ Vö. Magyar Nyelv, 1911: 179, 1.

² Magyar Nyelv, 1911: 458. 1.

³ IK. 1913: 171—192. és 405—450. 1.

azonos a sorsa; nemcsak annyiban, hogy emez csupán kéziratban terjed, hanem abban is, hogy amaz protestáns egyházi gyűjteményeinknek nem szívesen látott vendége. Szerelmi lírájának hatásánál egészen természetesen kínálkozik egy nagyon érdekes megállapítás: épen az, a mivel Balassi legerősebb újító, a humanista színezet, követőinél mindjobban elhomályosul. Ma már Balassinak minden humanista forrásból eredő dalára rámutatott az irodalomtörténeti kutatás: látjuk, hogy a magyar Amphion nemcsak a »versszerző találmányokat« vette át, hanem sokat fordított is a humanista líra termékei közül. Dobó Jakab verse — úgy látszik — szintén fordítás volt. Rimaynál már ilyen szoros ragaszkodást nem találunk, csak az Ovidiust tolmácsoló dal (VII.) és az Echós-ének (VI.) árul el közelebbi kapcsolatot. Ugyanígy vagyunk Radvánszky Jánossal is: a XI. számú dalról maga vallja, hogy »más nyelvből ez versekben való hozatása«, míg a X. számú dalról azt kell hinnünk, hogy nem Regnart versét, csupán Balassi átültetését ismerte. Barakonyi Ferencz ellenben — ha Erdélyi Pál fejtegetései alapján őt tartjuk a Teleki-énekeskönyv szerzőjének — és Ráday Pál, a kinek virágénekei csak az imént kerültek elő, a humanista lírát már nem ismerték: Ráday a Balassi-féle énekek mintájára dalol, Barakonyi pedig, bár műformában és stílusban erősen ragaszkodik mesteréhez, eltanulja Balassitól a népi nóták követését, átültetését és átköltését és ezzel a Balassi-iskolát legtermékenyebb talaján virágoztatja újra.

Abból, a mit Takáts adalékai e kérdésre vonatkozólag nyújtanak, az tűnik ki, hogy a *Colloquium* versengő poétái mind főrangúak lehettek: úgy látszik tehát, hogy Balassi újítása elsősorban a főrangúakat hódítja meg. Ennek kétségtelenül az az egyik magyarázata, hogy a XVI—XVII. század köznemességéből műveltség szempontjából legfeljebb ha a papok emelkedtek ki: a nagy többség ízlésének a gazdok feleltek meg a legjobban. Hiszen csupán a kor epikus munkáira, Tinódi, Ilosvai meg a bibliai költők verseire kell rámutatnunk, hogy ezt az ízlést igazolva lássuk. A humanista lírát nem ismerték, Marullus, Angerianus hangja nekik ismeretlen volt — szívesebben is hallgatták Ovidiust, de legörömetesebb a lakodalmi énekesek tréfáját. Sajnos, énekgyűjteményünk, világi lírában gazdag gyűjteményünk a XVII. század második feléből van csupán. De valószínűnek tartjuk azt, hogy Balassi hatása a köznemesség körében csak a XVII. század közepén terjedez. Az ízlés említett eltérése mellett a Balassinál fölvetődő helyzeteknek is részük van ebben a kérésben — a köznemes élete nem igen vetett föl ilyeneket — de része van a török világnak is, a mely a köznemesek életét inkább megsanyargatta; de ritkán tette olyan változatossá,

mint a Bocskaival kezdődő politikai és vallási ellentétek. A verselők közül is csupán csak egynek-kettőnek (Győri Gyurkó, Komlós, Nemes etc.) nevét ismerjük, viszont a főrangú lírikusok daltermése sincs elkülönítve: mindez a munkát megnehezíti. A bókhalmozás szokásán, bizonyos képkapcsolat ismétlésén (pl. a bokkrétasymbolum), néhol egy-két sorátvételen kívül mégis nem egy vonását kapcsolhatjuk ennek a lírának is Balassihoz. Ilyenek: annak a helyzetnek ismétlődése, hogy a verselő irigyei miatt távozni kénytelen (*Bokros bú habjai*,¹ *Bolondság volt*²), a távollét kapcsán az egyedülvalóság, a siralmas magány panaszlása (*Gyenge rózsa*³), az Amornak tett keserű szemrehányás! (*Oh átkozott kis Cupidó*⁴), az álom-elmondás (*Bűm elfelejtésére*⁵), a levélküldés (*Vásárhelyi daloskönyv XX.*), a bókversek (*Vit. Énekek II. 184., 242.*), a szerelem és elpusztulás közti választás (*Vit. Én. II. 224.*), a saját maga sorsáról való elmélkedés (*Vit. Én. II. 288.*)⁶ lépten-nyomon Balassi lírájára emlékeztet. A hasonló helyzetek egész sereg hasonló képet, hasonló megjegyzést, de mindenek felett hasonló hangot mutatnak elénk; és ha néha a megnevezésben vagy a beállításban nagyobb realitást érzünk is, azt a XVII. század második felében nyilván látjuk, hogy Balassi szerelmi lírája a köznemesség dalnokait is meghódította.

Balassi dalai, bujdosást panaszló, Istent kérlelő énekei a Rákóczi-mozgalom után — úgy látszik — elnémultak: a XVIII. századból való énekes kéziratainkban egyre ritkábban szerepelnek, a század végén pedig virágénekei közül talán egy sem. Daloskönyveink legkedveltebb és legutánzottabb lantosa Amade László. Ez a térhódítás azonban más természetű: magának Balassinak dalai alig-alig kerülnek énekeskönyvekből elénk, inkább tanítványainak, követőinek verseit találjuk bennök; Amade lírája pedig épen azzal emelkedik ki a XVIII. század költői közül, hogy talán nincs is kéziratot énekeskönyv legalább is egy-két dala nélkül. Viszont Balassi példája azonos útra lelkesített három költőnemzedéket; olyan költőt, a ki szembetűnően Amade iskoláját járta, egyet sem ismerünk.⁷ Balassi az irodalmi virágének műfaját teremtette meg, Amade mindössze néhány helyzet és hangulat kifejezésére mutatott példát. Mindkettejüknek lantján megszólalt a szerelmi élet minden változatos hangulata, de költészetük *paysage intérieurje* merőben különbözik. Gondoljunk Balassi búslakodó verseire

¹ *Dávidné Solt.* 175, Nemz. Múz. Qu. H. 173. VIII. és 175. I.

² Szencsey Gy., Nemz. Múz. Qu. H. 175. I.

³ Mátray kód., Kovács kézirat.

⁴ Mátray kód., Qu. H. 175., 198. d.

⁵ Vásárh. Dk. XCIV.

⁶ Jank. Qu. H. 175. II. 50 is.

⁷ Ányos Pál egypár versében azonban valószínűleg Amade nyomait járta. L. Ányos-életrajzomat (136. l.). Szerk.

vagy arra a Regnart-visszhangra, »kiben erő, hogy megszabadult az szerelemtől«; ebből a verséből épen azok a szakok az érdekesek, melyeknek a forrásban nincs megfelelőjük: szabadnak érzi magát, röppülhet »nem külemben mint karvoly«, elszakadhat az udvarból, hogy a jó ló, hamar agár, éles szablya, jó madár, ifjak társasága és jó borral teli pohár lehessen az egyedüli öröme. Amade még többször dalol hasonló helyzetben; de az azonos körülmények három típusát teremtik meg dalainak: véret akarja ontani szerelme bizonyosságul, fölháborodva fakad ki (Hogyha nem szereted s tovább is megveted, bizony szégyen) vagy viszonzásra gondol. Sok minden különös dolgot hallunk Balassi életéből, de lírája állhatatosabbnak, józanabbnak mutatja szerelmét, mint a csapodár Amadéé énekei. És mégsem ezért üdvözölte a kor újdonságként Amade líráját: mert bár a világirodalmi áramlat is különbözik költészetükben, nagy különbséget ez nem vet köztük. A gáláns költő ugyanazt a két hangot variálja, a melyet a humanista hagyományok tanítványa: a szertelen magasztalás bókjait és a panaszos szemrehányást.¹

Akkor azonban, a mikor Amade föllépett, Balassi lírájának már csak azok az akkordjai hangzottak, a melyeket a bujdosó kuruczok tárogatója zengett ki az erdők mélyéről; a szomorú levertség, a fájdalomtól megtört, reményből kijózanodott búsongás. Úgy látszik, mintha a magyarság örökre lemondott volna minden nemzeti törekvéséről, mintha teljesen megtört volna. Ez a hangulat sokkalta könnyebben és hamarabb enyhülhetett meg a főúri körökben, a hogy Károlyi példája és Ráday pálfordulása mutatja: a köznemesség lelkén a feszültség csak lassan engedett — épúgy, mint szabadságharcunk után, hiszen még az árulás vigasztaló tudata is közös, s talán egyenlően alaptalan. Ennek a szomorú, megtört magyarnak jut el most a fülébe Amade dala: felébreszti a maga egyéni lelkiéletének egyik hosszú időn át elsanyargatott világát, szerelmét; a maga szerelmének jóformán minden hangulatára ott van a dallamos, majd könnyelmű, majd megindult ének, és nem is a megszokott nótákra, hanem újabb, könnyedebb melódiákra. És ha meg-megcsendült az emlékezetében valamelyik ismert Balassi-dal, hamar elfeledtette az új dalkészlet, hiszen ez annak nemcsak helyzeteit, hanem még legkedveltebb indítékait is magába fogadta: a csillogó leírásokat, a klasszikus vonatkozásokat, az Echo szerepet, az irigyek átkozását és az álomelmondást. Amade lírája nem valami változatos, nincs minden egyhangúság nélkül; szembetűnő, hogy egy-egy hasonlata, egy-egy mondata sokszor visszatér: de nem kevésbé közvetlen és nem kevésbé őszinte, mint Balassi; ezek az

¹ V. ö. M. Fr. v. Waldberg: Die galante Lyrik.

ismétlődések pedig egyrészt visszatartják a hidegebb »versszerző találmányoktól«, másrészt megkönnyítik terjedésének útját. A nép amúgy is szeret egy-egy dallamosabb sort egyik dalból a másikba átvinni. Ritmusának dallamosságát a virágénekeknek attól a csoportjától tanulta el Amade, a melyet Barakonyi táncznótának nevez; jelzőpárhuzamok és főnévi szembeállítások vagy egybekapcsolások vannak nagy számmal bennök, sokszor minden mondattá emelő állítmány híján is, de különösen a megszólításokban.¹ Amade ezt a ritmikus halmozást, a párhuzamok és ellentétek egymásmellé állítását még jobban kifejleszti, a rövid sorok rímesekké törnek meg velük, és a természetesen létrejövő gondolatritmust a rímek hangjátékával erősíti. Ez dallamos külsőjét szerfelett jellegzetessé teszi.

Amade verseiből is összeállíthatunk egy kis névsort (Balogh, Károli, Szilessi, Liskai András, Szenczi János, Spléni, Tali, Bacsak), de ezek nem költőtársai, mint a Balassi *Colloquium*-ban említettek; egy részük jóbarát, a kinek tolmácsa óhajtott lenni, más részük leányra vonatkozik. Kéziratoss énekeskönyveink darabjainak vérsfejeiből sem tűnik sok név elő: Taikli Miklós, Szirmai Antal, Ferenczi Antal, Kovács György, Victoris László, Vizkeleti József, s még egy-kettő. Ezek is csak egy-egy versből olvashatók ki, és így azt sem tudjuk róluk, csakugyan verseltek-e, és vajon más daluk is volt-e? Amade hatásának vizsgálatánál tehát még kevésbé említhetünk követőket, mint Balassi XVII. századi utánzói közül. És a hatás mégis nyilvánvaló.

Elsősorban a stíluson érezzük Amade befolyását: a rövid sorokat kedvelő verselés sok rímet követelt meg; nem csodálkozhatunk azon, hogy a rím sokszor a mestertől került, és nemcsak a rím, hanem a rímet magába foglaló sor is. Amade szereti a hasonlítást: leggyakrabban a mágneskö, a hajó, a struccz, a ráró, a cukor fordul elő — gyakoriak ezek e kor többi dalában is. A mesternél a leggyakoribb indítékok egyike a titkos szerelem, a melyet a költő idegeneknek nem akar elárulni, de az irigyek ugyancsak kémlelik; továbbá az állandóság kérdése: lehetőségének fejtegetése, megőrzésének esdeklése — a *Szíveket újító bokréta* II. dala, XI. és LVIII. éneke is ezekből szövődik. Még szembetűnőbb a búcsúzás (»el kell mennem, nincs mit tennem«) áldó hangjának Amadés színe Vizkeleti József versében, és az elmélkedés Amadéra valló felfogása Diószegi Mihály énekében (*Drága dolog a szeretet...*). Amadénál is megtörténik, hogy az uralkodó indítékot újabb versszaknak újabb indítékfelvetése megzavarja — az ő hangján írt dalok nem egyszer három ilyen főszmét olvasztanak

¹ Édes Juliám, gyenge violám, Piros rózsácskám, majoránnácskám, szép-termetű és jókedvű, szolló madárkám . . . etc.

össze, mint a *Boldog, a ki hív szívre* kezdetű a hív szívben való boldog gyönyörködést, a hív szív ritka voltának kiemelését és az állandóság megdőltenek bemutatását. Gyakori a szerelem és szenvadás összekapcsolása, a kegyes külsejének nekihevílt magasztalása, a múltra vonatkozó szemrehányás, a rabság megvallása stb.; mindez Amadéval közös téma a XVIII. század lírájában. Amade tehát jobban megkötötte követőit, szorosabban lánczolta magához utánczóit, mint Ballasi, még olyankor is, ha más lelkivilágot szólaltattak meg, mint pl. Rosty a *Felejts el* kezdetű dalában.¹ Amade hatása tehát a verselés és stílus terén a legerősebb, de épen ezért a megdőlés feltételét is magában hordja: nagyobb egyéniség mélyebbre nyúló újítása könnyen végét vetheti.

A gáláns líra másik képviselője, Faludi Ferencz, szerényebb számú termést hagyott hátra; élménye sem volt annyi, mint Amadénak, s így dalai is szorosabban kapcsolatosak német mintáihoz. És ha az icon-halmozást, a könnyed rímjátékot nem fejlesztette is a világi poéta virtuositásáig, s ebben a Hoffmannswaldau ideáljától el is maradt, abban viszont hív fia ennek a német áramlatnak, hogy szerelmet éneklő verseinek époly kevés az alapja, a milyen kevés a közülük leírásainak az igazi természethez. A költő szobájának mélyén elgondolásokból születtek ezek a versek: csak az ilyen élmény nélküli poétákra lehetnek hatással. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Baróti Szabó Dávid (*Reggeli üdö*), sőt eleinte még Verseghy is tőle tanulják el a leírás módját:² a mozgalmas sétát és a természet életének a felsorolásban gazdag bemutatását. De mindketten ki tudtak szabadulni a járomból. Ragaszkodóbb követőt mutat Lit. Mádi János kötete³ és Péteri Takáts József költeménygyűjteménye.⁴ Amaz a tavasz színeit kölcsönzi Faluditól és a bemutatás alkalmiságát, a sétát, emezt olyan szembetűnő rokonság fűzi mesteréhez, hogy Szemere Pál szigorú elítélését magára is vonta. Takáts József verseiben kevés az önállóság: Vergilius és Horatius olvasásán kívül Hagedorn egyik dalának ismeretét is éreztük rajta (*A költéshez*); szeretettel irogatja a leíró verseket, nyilván azért, mert a maga lelkében ihlető tárgyat nem találván, a természet visszatükröztetésétől várt sikert. *Tavaszi reggele* azonban pontosabban adja Faludi megjelenítéseit, mint a tavaszi természet ébredését. Nincs érzéke a természet szépségei iránt, és ha egyszer-másszor a valódi élmény elcsalja is mesterétől, ha olykor a versben plastikusabb és őszintébb kép kezd kialakulni, sietve kapja elő azt a szürkés

¹ Vas János versgyűjteménye; N. Múz. Oct. Hung. 161. sz.

² Mindkettőre Császár Elemér mutatott rá.

³ *Erkölszi ritmusok*. 1761. 33. l.

⁴ *Költeményes munkái*. 1796.

színbe mártott széles ecsetet, a melylyel mindent rögtön ködfátyol mögé bujtat: az oktató, okulást kereső általánosítást.¹ Csak egy példáját említem meg: *A galambokról* szóló dalát. Elején a röpködő galambok vágyódó nézegetése, a magasba kívánczoló kíváncsiság bennünket is megkap, de Takáts csakhamar kikorrigálja gyönyörködésének ezt a megokolását; nem kíván magának semmi mást belőlük, mint »azon kellemetes, jámbor szelídséget, mely kizár a szívből minden irígységet«. Szívesen ölti magára a körülírás elnyűtt ruháját is, de még Faludiénál is kopottabb mythologia posztójával foltozgatja (*A fegyvertelen Ámor*).

Hogy ezek az őszinteség nélkül levő, mesterkéltn festésű versek mégis tetszetek, annak oka a XVIII—XIX. század határevtizedeinek közízlésében van. Az a harcz, a melyet Kazinczy vív a debreczeni szellem ellen, ezt a közízlést ostromolta. A főelv a természetes, egyszerű beszéd volt. Vályi Klára, a magyar levelező költőnők egyike, a ki a maga kora legszélesebb körben kedvelt poétájával, Csokonaival is váltott levelet, restelkedés nélkül vallja magáról:²

Hogy a mély gondolat ki nem telik tőlem;
Kastellius vizét kevésbé kóstoltam,
A kilentz Szűzekhez Músám nem tsatoltam:
Tsak a természetnek rögös útján futok...

Mátyási János pedig így fordul a maga verseihez:³

Magasztalt udvarba ne vágyjatok férni,
Elég nekünk földszint s nádas házban élni.
Ne kívánczozzatok pompás könyvtárokba,
Jobb hely lesz edényes almáriomokba.
Ha valaki ditsér, mentve fogadjátok,
Ha kissebbit, írjon jobbat, azt mondjátok...

Íme a századvégi nemesnek az átlag-aesthetikája: nyilvánvaló, hogy ez a felújulás korának költői közül Csokonait tekinthette csupán a maga lelkéből lelkezett poétának; természetes az is, hogy a köznemesek körében az ő lírája keltett legerősebb visszhangot — de nem a mélyebb, tisztább, finom könnyedségű vagy bölcselkedő tartalmú költemények, hanem azok, a melyek a debreczeni diákélet színét viselték magukon. A kollégiumi életnek kétirányú hatását lehet észrevenni: a poetikai osztály propositio-versei — a melyeknek igen érdekes és tanulságos gyűjteményét őrzi 1814-ből a Nemz. Múzeum — az évszakeírások és a chriaszerű elmélkedő versek írására

¹ Rokon ebben Takátszal a Gellert és Hagedorn nyomain induló Vörös Lajosnak okoskodó természetérzése. (*Erzékeny versek*, 1817.)

² *Magyar Tempe*, 1807. 67 l.

³ Nemz. Múz. Mscr. Qu. H. 207. Egyéb kéziratai ugyanott Qu. H. 206., Fol. H. 31. és Oct. H. 58. sz. alatt.

szoktatták a deákokat. Az *Avarus est infelix, Labitur tempus, In laudem Cereris* és a *Descriptio iracundiae, Aetas aurea, Mons, Meridies*-féle témák a poetika-osztály minden deákját verselésre kényszerítették. Ha azután se ihlet, se könnyedség nem volt bennük, örömmel lapozták fel Csokonai efajta verseit és írtak ezek alapján hosszadalmas, üres áradozásokat, megfigyelés, meggondolás nélkül összetakolt természeti képeket. Ebbe a csoportba tartozik pl. Sebestyén Gábor *Háborúja*.¹ Csehszombatinak, a gyógyítószerait magáról leszaggató öngyilkos poétának leíró verse (*Egy szépnek leírása*)² már a másik csoporthoz vezet át bennünket. Csokonai *Feredés, Az elmatrónásodott Dórishoz, Pendelbergai vár* című versei voltak itt a minták: az olvasó szinte kihallja egy-egy megállásnál a borozó, sőt már beborozott férfitársaság harsány kacagását. Ezek a dévajabb versek legtöbbször epikusak, másszor azonban pajkos történetkéjük valami alkalmiság mögé rejtőzik, a férfiúi társaság valamelyik tagjának névünnepe hangzik el, mint Blumauer *Schwestergesundheitjei*. És a mint Csokonainak efajta verseit a szokás közösségén kívül más kapocs nem csatolja a német költő dalaihoz, akként a magyar mester és epigonjai között sincs szorosabb összefüggés. Maga azt vallja e nemű termékeit illetőleg, hogy Mátyási nyomdokain lépked (*A semminél több valami*); hiszen leíró verseinek modora (pl. *Az este* és Mátyási: *A tavasznak mesés leírása*) és epistoláinak epopoeiás invocatiói (*Horváth Ádámhoz* és Mátyási: *Tomka esküvőjére*) arról tanúsodnak, hogy van is ebben a vallomásban némi igazság. Mégis azt kell hinnünk, hogy e pajkos versek felvirágzásában nagyobb része van Csokonainak, mint elődeinek: ezért szerepelnek az efajta gyűjteményekben Csokonai illetlen versei az első helyeken, és ezért szeretik a másolók a nem Csokonai kezéből eredt dévajságok után is odajegyezni a Cs. V. M. betűket. A legtöbb azonban oly durva, hogy a legenyhébb mértéket sem bírja ki.

Jelentősebb Csokonai lírájának az a része, a mely az őszinte, közvetlen hanggal, a költő lelkének mesterkéletlen tükröztetésével vonja magára a figyelmet, mint pl. az *Ódák* II. füzetében *Az én vagyonom* című. A költő a maga természetének ellentétéseivel beszélget, hogy természetes gondolkozását, egyszerű örömeit és a természethez való ragaszkodását kiemelje. Stílusa a mindennapiság stílusa, versformája is olyan szabad, hogy azon semmi erőszakot sem tesz vele, és ezzel oly őszinteségről tesz tanúságot, hogy megragadja az olvasót. Amade is őszinte, de mesterkélten verselésének gálans játéka olyan kikényszerített fordulatokat vetnek elénk, hogy Csokonainak ilyen kikényszerített verseiben nyugalmas megpihenést találunk. Ez a hang, a mely a legigazabban mondható Petőfi előhírnökének, a legveszedel-

¹ *Tuba*, 1819. 127. l. és Nemz. Múz. Qu. H. 223.

² Nemz. Múz. Oct. H. 395.

mesebb kottáról szólal meg — a ki nem tud vele bálni, sanyarú prózává durvítja. Kár, hogy a *Visszajövetel*-féle versek csak Holdmezei Berei Farkas Andrást tudták megihletni.¹

Gazdagabb virágzást látunk a Lilla-dalok körül: Sas Mihály,² Hubay Miklós,³ Sebestyén Gábor,⁴ Kováts József,⁵ Lukács István⁶ vagy egész kötetükkel vagy egyes verseikkel ezeknek az érzékeny daloknak az iskolájába tartoznak. A szerelem első tüzeinek jelentkezését, melyet maga Csokonai is Bürger dalának nyomán foglalt versbe, a szerelemérzés édes keserűségét, a kedvesnek megjelenítéseit, a fürdő vagy alvó Lilla képét, a szerelemtől tanúskodó liget bizonyosságát, a tréfás fordulatú megkövetést, a magasztalás lelkes sorait, különösen a szem és az érzékenységek szerelemvallásait, a köszöntés és a búcsúvétel szavait, az elhagyatottság síránkozását mindig Csokonai módján, Csokonai helyzetét ábrázolva és Csokonai képeivel fejezik ki.⁷ Csokonainak e mintául szolgáló dalai közül sokról mutatták ki az idegen forrást, de az epigonok ragaszkodása csaknem mindig szembetűnőbb, mint Csokonainak mesteréhez, különösen Bürgerhez való viszonya. Egyes indítékok különösen kedveltek: így az alvó kedves és fürdő leány alakja. Az előbbi, bár határozottabban is hozzá lehet Bürger *Abendphantasie* cz. dalához és Gessner egyik idilljéhez kapcsolni (II. 14.), e kornak a németeknél is divatos témája volt (vö. Hölty: *An die Phantasie*). Nálunk — szorosabban Gessnerhez fűzhetően — először P. Takáts József énekli meg, de Csokonai példáján föllekesül Kováts József, a ki kétszer dalolta meg, Sas és Farkas Károly,⁸ Sebestyén és Csehszombati is. Az epigonok azonban azon a felén ragadták meg ezt a két indítékot, a mely Csokonai e két-három versének a pajkos daloskönyvekben helyet juttatott: így aztán Kováts József is, Sebestyén Gábor is az elragadtatás nagyon is nyers kimondásával alaposan eldurvítják. Más oldalú finomságot követelt volna meg epigonjaitól *A tihanyi echóhoz* intézett költemény, Matthison *Genfer Seejnéek* ez a méltó párja. Sas

¹ V. ö. nyomtatott munkáit és Nemz. Múz. Oct. Hung. 230, 383—84.

² *Éli és Filis költött nevek alatt Dallok*. Kassa, 1809.

³ *Költeményes munkái*. 1809. vö. róla EPhK. 1915. évf. 152. l. és Kovács Géza cikkét a Fiumei áll. fgimn. 1915/16. Ért.-ben.

⁴ *Tuba. Az égő és oklató szerelem két részben*. Budán, 1819.

⁵ *Versei*. 1835.⁹ és Nemz. Múz. Oct. Hung. 56, 340, 360, 590, 595, 602.

⁶ Kiadta Gálós Rezső, Temesvár 1911.

⁷ V. ö. *Első szerelemérzés* és Sas: *A szerelem első tüze; Édes keserűség és ua.*; *Ária Fillishez; Az eleven rózsaóh és ua.*; *A természet remeke; A Duna nymphája* és Hubay II. r. XV., *A tanunak hívott liget* és Sas 33. l.-ja; *Megkövetés* és Hubay II. r. IX., Sas I. r. VI.; *A szépek szépe* és Sas II. r. X.; *A versengő érzékenységek* és Fazekas: *Az érzékenységek; Köszöntő* és Hubay II. r. XXV.; *Habozás* és Hubay II. r. XXVI.; *Búcsúvétel* és Lukács: *Lajos és Emmi*; *Az utolsó szerencsétlenség* és Sas I. r. XVII.; *Még egyszer Lillához* és Sas: *Még egyszer Etihez; A pillangóhoz* és Hubay II. r. XVIII., stb.

⁸ *Mulatságok*. 1805. 78. l.: *Ninám aluva*.

Mihály rövidebbre fogta, hogy a sentimentalismus »oboa-bögetésébe« ne essék; nincs is benne más, mint a megszólítás és a maga bemutatása (»ki csak azért nyögi bús panaszt, hogy hitte egy álnok szív ajánlásit«), azután hirtelen setét berekbe hívja az Echót, hogy elhagyván a világ lármáit, lárvás maskaráit, könnyzáport öntsenek gyászos esetire és átkot halmozzanak a kegyetlen Etire. Lukács a helyzeten és hangulaton kívül még a francia képzeteket is átveszi, szinte versszakról verszakra halad és Csokonai versének gyarló paraphrasisát üti össze (*A Szarkakönel*).

Ezekben a dalokban egész motívumok, egész gondolat-sorok Csokonaiból kerültek; van azonban természetesen arra is gyakran példa, hogy egy-egy gondolatot maguk szélesítenek ki önállóbb verssé. Így pl. Szőke József¹ *A pillantó szemek* Ámorjait, Sebestyén Gábor a *Még egyszer Lillához* cz. dal álomjelenését és ébredését egyik Tuba-dalában, Csehszombati pedig barátságot ünneplő egyik énekében alapmotívumul vette. *A Földi sírhalma feletti* megszólaló elmélkedés:

Lesz még az a kor, melybe felettem is
Egy hív magyarnak lantja zokogni fog . . .

Kováts keservének kiindulópontjává vált, Hubay pedig dal-kötetének első versében két Csokonai-költemény gondolatait olvasztja össze.

A Csokonaitól átvett helyzetek és hangulatok a stílusban is szoros követést vonnak maguk után: innen van, hogy az epigonok néha egy-egy sorát is átveszik mesterüknek. Még Kovács is, a ki mesterkélrt rímeinek látszólagos tisztaságával erősen megkötötte a maga ügysem ügyes kezét, nagy ragaszkodásában, melylyel mesterét ünnepelte és siratta, stílusának hatása alól sem vonta ki magát, sőt láthatóan igyekezett Csokonai nyomaiba lépni. Így aztán megpróbálta azt a hangnemet is, melyet a legféltelenebb harag sugallt: *Ibis* cz. verse, a meg nem értő olvasók ellen szórt szidalmi, melyekkel néha Fazekas ajánlása is rokon, a *Kifakadás* legdurvább címzéseit ismétlik. A finomabb, sentimentalisabb beszéddel is megpróbálkozott; Hafizt nyilván csak Csokonaiból ismeri, »a keleti narancslugasok alól sugárzó szent fény« hozzá Csokonai líráján keresztül jut el, nem is tudja a helyét megtalálni és úgy beszél a madarakhoz, méhekhez stb., mintha legmegindultabb szerelmes ellágyulásában kedvesét szólongatná (*Egy kedves sírdombnál*). Ez az epigonkör teljes joggal ismételhette magáról Kovácsunk szavait:

Musám a réteken holmi
Tollakat lelt és abból mi
Szárnyat enyveztünk neki . . .

Magasan nem is igen mertek szállongani.

¹ *Poetai munkái*. 1830.

Tehetségesebb követője akadt Csokonai anakreoni dalainak — melyeket a *Magyar Hírmondó*ban (1805) Kovács is ünnepelt — Szász Józsefben; verseit Döbrentei tette közzé az *Erdélyi Múzeumban* (II. 102. sk.). »Az ilyen versekhez — írja a kiadás előtt — különös poétai talentum kívántatik, s a temperamentumnak épen oly szelíd kedves gyermeki játszásága, milyen ő benne volt. Nyájasan mosolygó s a világ forgásától el nem fogódott leányka az ilyen dalok Múzsája, melynek arczán a tavasznak legszebb rózsája nyílik, s tisztaságában vagyon még érzésének...« Noha Döbrentei tudósításából úgy látszik, hogy Szásznak természete is alkalmas volt arra, hogy anakreoni dalokat, könnyed ötleteket írjon, mégis érezzük e dalokon, hogy Csokonai volt a mintájuk. Szász a kifejezésben mesteréhez képest gyatra: hosszadalmas, elnyújtott; motivuma csak egyszer egyezik meg teljesen Csokonaiéval, de akkor is az anakreon-utánzatok készlete a közös forrásuk, mégis a kedves megszólítása (Lilla), a helyzetnek azonos volta (Lilla nevet Eros rabján), de különösen a népiesség, a melyre Csokonai jegyzetei buzdítanak, néhány népi megnevezés (réczepipe), népi helyzet és a falusi élet kedvelése Szászt Csokonai tanítványának mutatják. Anakreoni dalainak más utánczó is voltak, ezek azonban a dalvégi pointre ügyeltek csupán, mint Madarász Márton, és vagy döcögő átírói Csokonainak, vagy dévajkodó eldurvítói.

A legnagyobb hatást, a melylyel magyar költő művei dicsekedhetnek, szinte Petőfiénél is nagyobb — Kisfaludy Sándor érte el. Berczik Árpád darabjában találó képét találjuk ennek az ünneplésnek, és könnyű elképzelnie a nézőnek e hatás okát is. Elsősorban a névtelenség ingerelte a kíváncsiságot, de »annak a kornak új volt benne minden: tárgy, műfaj, forma, s azokat a finom szálakat, melyek *Himfyt* egyfelől a külföld költőihöz, másfelől a népköltészethez fűzték, nem ismerte senki, nem kutatta senki«. Ellenállhatatlanul vonzotta a fiatalságot: országszerte olvasták, és Kazinczyn kívül alig akad ember, a ki nem elragadtatással. Az ismert bizonyítékok megtetőzéséül két elfelejtett nevű poétának szeretném idejegyezni egy-két sorát, hogy e hódolat természetéről tájékozódjunk. Majzik Imre 1802-ben¹ így ír Himfyhez: »Az a szép mód, melyet látok, mellyel öszveszövettek azok a szép gondolatok s a szép kifejezetek, azok, Himfy! csak tenéked köszönhetik léteket, csupán a te elmésséged szült, s nem más ilyeneket. Mely édes bájjal énekled kesergő szerelmedet! Az érzékenyt mint érdeked, dalolván gyötrelmedet! Azt az édesgető erőt, azt az észet s finom lelket, azt a szívet, azt az érzőt, azt csak csudálni lehet...« Íme a csodálat megokolása; nem lephet meg bennünket, hogy Fárnek Dániel² egyenesen

¹ *Kisded Múza*, 1805.

² *Nemz. Múz.* Oct. Hung. 258. 1.

így fordul Kisfaludyhoz: »Ne bánts engem, Kisfaludy, Ne bánts, hogy most követlek! Ezzel csak azt mutogatom, milyen híven szeretlek...« A közönség, a nemesi kúriák a költői szépség régóta várt ideálját látták a dalokban; tartalmuk, stíljük, formájuk elbájolta őket: ez a három elem teljesen összeforrott, és így teljesen kiszabadult a máorból az, a ki ezeknek egyikét kárhoztatta.¹ A kinek »gagyogó nyelve töle tanúlt szólani«, az mind a három sajátosságát eltanulta.

Epigonjainak természetéből úgy látszik, mintha dalainak elmélkedő volta és formájuk hódított volna a legerősebben. Érthető is, hiszen ha a francziás iskola, helyesebben Orczyék, bölcselkedésére, ennek a divatnak Batsányiban és Horváth Ádámban való megnyilatkozására és elhatalmasodására gondolunk, ha a Dunántúl Ányos-cultusát idézzük emlékezetünkbe, vagy Takáts Józsefnek, Himfy bemutatójának, verseit lapozzuk: azt kell mondanunk, hogy e kor Himfy-dalaiban a leguralkodóbb emberi érzés neki legjobban hangzó nyilatkozását köszöntötte. Az önelemzés, illetőleg az érző szív hangulatainak ez a himfyes részletezése, ennek az önelemzésnek az apróbb dalokba való széttördelése, a természetnek sentimentalis bemutatásához kapcsolt líraiság első tekintetre elárulja az epigont: de Kisfaludy követői a dalok ciklussá való összefűzését is eltanulták és szívesen tettek könyvük élére olyan címet, a mely mesterükre figyelmeztetett — sőt szívesen jelentek meg a névtelenség vonzó hasonlatosságával is.² Nincs a *Kesergő Szerelemnek* olyan indítéka, melynek visszhangját e versáradatból ne idézhetnők, de leggyakoribb mégis a szerelem keletkezésekor támadt érzelm szembeállítása a régivel, ennek kapcsán a szerelmes helyzeteinek párhuzama; a szerelem kínja, az ebben lelt öröm, mely nemsokára méltatlankodássá fajul; a boldogság kérdése, az elszakadás körülményei és annak a történetnek részletezése, mely a költőt kedvesével megismertette; a szerelem tárgyának leírása, dicsőítése és az érzéketlenségén való megütközés; a magány szeretete, a teljes csalódás síránkozó emlegetése, majd a boldog felujjongás, a mikor kiderül, hogy az egész bonyodalom félreértés volt. A helyzet és hangulat azonos tárgyú elmélkedéseket vet föl: a szív és elme viszonyát, a szerelem természetét, a viszonzott szerelem boldogságát, az érzéketlenség lehetőségét és okát stb. Mindez teljesen azonos hangon szól, a mit már a Himfy-sorok rövidsége, ismétlődő rímei, az a két körülmény, hogy ennek következtében sokszor kell a sorokat főnévvel végeznie, és hogy a változatosság

¹ Sombori László: Kár, hogy az a szerelem-szalamánra, sok énekű Himfy, égető szíve tüzin hangesetekre lobog... (1805).

² V. ö. e gyűjteményeket: *A szerelem aggodása*. Pesten, 1803. — *A habzó szerelem avagy a Danlos és Rózsika*. Posen, 1807. — *Az érzékeny szerelem*. Posen, 1822. — Dobai György: *A szeretet érzései*. Pest, 1814. — Döbrentei G.: *A szerelem kellemei*, 1804. — Vörös Lajos: *Érzékeny versek*. 1817.

kedvéért a párhuzamos sorokba gyakran szembeállított ellentéteket helyez a költő, szóval a versalkotás követelményei is elősegítettek. A dalok tele vannak halmozással (pl.: öröm, bú, gond; remény, kétség; gyanu, féltés és féltékenység, mind ellenem harcolnak, éltetnek és gyilkolnak), szeretik a kötőszó-elhagyást, hogy a hangulat gyors fokozása könnyebb legyen, rövid ige-mondatokat, hogy minden sor új, teljes gondolatot hozzon, hasonlataikat pedig mindég szélesen kidolgozzák. Természeti leírásaiknak nemcsak hangulata, hanem tája is azonos Kisfaludyéval, még inkább menete. Csak egy példát idézek: a névtelen *Szerelem gyötrelmei* című kötetnek 64. dalát.

Ordít és bög a nagy szélvész,	Letördeli a nagy fákat,
Zúg az erdő s a tsere,	Ront, nem kedves senkinek,
Azi gondolnád, hogy most elvész	Lefekteti a plántákat,
Minden, mi van, egyszerre.	S mindent csinál semminek:

A nagy zápor eső szakad,
Erdőt mezőt elborít,
A völgyekbe tenger fakad,
S mindent a hegyre szorít, etc.

A kis leírásból a természet remegése domborodik ki, s a költő ezzel szembeállítja a maga érzéketlenségét: őt már ez sem ijeszti. Néha annyira közös minden: tárgy, stíl, verselés, hogy a költő oda is jegyzi: »De mi szükség többet írnom? Böven lefestette Himfy...«

Szerencsés előmozdítója volt Himfy hatásának az is, hogy a *Kesergő szerelem* köszöntött be először; nem esztétikai szempontból, hanem csupán azért, mert a szerelem fájdalma általánosabb és érdekesebb az öröménél. Ezért dalolja Majzik:

Valóban csak az tudhatja,	Óh! és egy így a bú által
Hogy édes a boldogság,	Megpróbáltatott szív s ész,
Kinek néha állapotja	Mely nyugodtan nézi által
Vala boldogtalanság.	Esetit és mely mérész...

Innen van az, hogy *Az érzékeny szerelem* költője szükségesnek tartja a boldogtalan szerelemre való hosszas visszatekintést, hogy Dobai György is, Szőke József is a kesergő daloknak engednek több helyet. A *Boldog szerelem* szonettjeiben Kisfaludy szerelme sajátosságait kimerítvén, lelke egyéb vonásait is megnyilatkoztatja: életmódját, világfelfogását, sőt még poetikai elveit is. Epigonjainál is a visszavonult, nyugodt, megelégedett élet a boldogság eszménye:

Boldog, aki hív párjának becses társaságában Él és egy két szomszédjának szíves barátságában. A nagy világ lármájától távol magát elrejtve	S az irigyek rosz szájától nyughatik elefejtve. Boldogabb kis örökével megnyugodva magában, Mint a ki sok ezerével él kényvének zajában.
---	---

Az unalom ismeretlen az ő házukban; kedvtöltésük a könyv, a festés; olykor a lovaglás vagy kertjük művelése — »néha tollat hevennyébe elékapván felveszik, s a mit szívük forr hevében, papirosra leteszik«. Az öregség közeledése az élet örömeinek okos kihasználására figyelmezteti dalosainkat, de minden öröm urává a meggondolást teszik; ezért Ámornak csak a tisztaság oltárán áldoznak, érzékeny, de erkölcsös szívvel. Boldogságuknak Hymen a betetőzője: »A hol két szív már egygyé lett és csupán egymásért ég«. Máskor a magyar vendéglátásról elmélkednek hogy újra meg újra visszatérjenek a páros életben talált igazi boldogságra, a hol már nem marad más kívánni valójuk, mint a mit Döbrentei sóhajt:

Ámor, ha oly nagy hatalmad,
Tedd meg e kérésemet,
Érteni másokkal is hadd
E magyar énekemet . . .

A ciklussá nem fejlődött dalok sem hatnak másképp, mint az egész tükörnek szilánkdarabkái: hangulatuk, eseményes vagy helyzeti tárgyuk épúgy tanúságot tesz mesterük-höz való szoros ragaszkodásukról, mint ritmusuk, dalformájuk, stíljük. Leggyakrabban azért oly felöltő ez a kölcsönzés, mert nem akkori hangulatukat jelenítik meg, hanem azon elmélkednek el, hogy milyen is lenne a megfelelő. Fogarasi János *Búsongásának* és Balajthy *Szerencsétlen szerelmesének* pl. az az alapgondolata, hogy »boldog az, kinek szerelmet keble nem kóstolt.« Máskor a természeti kép részletező bemutatása az eltanult műfogás, mint Baloghi László dalában (*Egy imádott széphez*).¹ De legszembetűnőbb ez a hatás a kedves dicsőítésében, sőt azt mondhatnám: minden dicsőítésben, még a hazafias szív sugaltában is, mint Kelemen Jánosnak a *Magyar nyelvről*² írt lelkes szonettjében, vagy a győri akad. ifjúság énekében.

A hazafias lelkesedés kitörésének egyébként sem volt szabad az útja e kor önállótlan poétáinál: megvolt a mesterük, Berzsenyi, hogy fenséges magasságok felé mutasson nekik utat, és a mythosi vonatkozásokra utalva könnyen használható eszközt adjon kezükbe erre a felemelkedésre. Berzsenyi hatása elsősorban az ünneplő versek hangjának sablonjában érezhető; a pathos kergetése válik divattá: költőink a rethorikai hatás eszközeit halmozzák. Tombol a jelzőhalmozás, és a jelzők is megőriznek néhány vonást epikus természetükből: elképzeltető erejük nagy és gyakran visszatérők, állandók; máskor üres diszítók, a szavak jelentését nem mélyítik, nem

¹ Vö. a Szépliteraturai Ajándék köteteit és a Nemz. Múz.-ban Balajthy: Oct. Hung. 229., Baloghi: 314.

² *Aglája egy ifjú egyesülettől*. 1829.

is szűkítik. Szeretik a jelzőmetathesist, a stílus tömörítésére pedig egy-egy határozóba, tulajdonságnévbe rövidítik a mondatot. A tömörségre való törekvés csaknem oly szembetűnő, mint az erő hajhászása, de egyik igyekezet sem jár az epigon poétánál sikerrel. Nehéz is ezt a kettőt összeegyeztetni annak, a ki a pathost csak mímeli: epigonjaink is a legferdebb hasonlatok kifaragásán dolgoznak, és így verseik — ha van is bennök fenséges természeti tünemény említve — a hosszadalmasság árjába fúlnek. Nyíri Lászlónak ódájában pl. a könnyezés olyan: »mint mikor az Alpes bértzén megindultak a havak tavaszkor a napnak hevétől, zengnek a patakok zavaros levétől...«¹ A pathosnak a hatalmas természeti erők megnevezései mellett klasszikus nevek is az eszközei, még pedig vagy mythosi vonatkozásokba öltöztetik mondanivalójukat, valami mythos-részletből értetik meg dicsőítésüket, vagy a hasonlatok szövésére szedik elő a klasszikus képzeteket; néha egy-egy mythosi alak ajkára adják az egész ünneplő versezetet. Mértéket ebben sem tartanak: se az ünnepekt valódi értékére, se az érthetőségre nem ügyelnek.

Még szorosabb a kapcsolat az egyes költemények között: gondolatok, képek, gondolatsorok kerülnek át. És itt értjük meg, hogy miért hatott erősebben Berzsenyi. Az ő lelkivilága és nemzeti érzése sokkal rokonabb a köznemességével, mint Virágé: lírája többoldalú, életnézete a józanesszű, határozott gondolkodású, nyugodtvérű magyar emberé. Hazafias lírája nincs annyira személyek cultusához fűzve, mint a deákosoknál, a megelégedésre, földi boldogságra, helyes életelvekre vonatkozó nézetei pedig sokszor rokonabbak Kisfaludyval, mint Virággal és társaival. A XIX. század elején a magyar nemesben erősen ki volt fejlődve az a könnyed elmélkedés, a mely Orczy, Takáts és a *Boldog szerelem* versszakaiiban áll előttünk: Virág ellenben ritkán vet reflexiót papírra, akkor is Horatiushoz ragaszkodót. Az általános tárgyú elmélkedések ódába öltöztetésének divatja tehát Berzsenyi nyomán könnyen erősödik meg. Berzsenyi reflexiói örök emberi kérdéseket vetnek föl, a megelégedés, az isteni gondviselés és halál problémáit; a megoldás viszont annyira a magyar szívből fakad, hogy a követők szorosabb ragaszkodásán már ezért sem csodálkozhatunk. Szőke József és Gömbös Antal megelégedett hangulata is — noha nyilván Berzsenyi ihlette — írójának körülményeivel, egyszerű világával, földműves voltával, hadtól való irtózásával megegyezett. Teleki Ferencz *Mi Atyánk*² című verse és Jankó János *Fohászkodása*³ viszont azt mutatják, hogy a gondolatok közös-

¹ Legszemléltetőbb példák Hobliknál vannak.

² Szépliteraturai Ajándék. 1821.

³ Nemez. Múz. Oct. Hung. 232. — vö. Gömbös Antal (*Kemenesi líra*, 1817): *A harmónia*.

sége mennyire befolyásolja a stílust, ezeknek a gondolatoknak a kifejezését, noha Telekit az imádság menete kötötte. A hazafias ódában két típus alakul ki: a mythologiai és klasszikus példákban bővelkedő és az, a mely a nemzeti történet nagyjait vonultatja el a hallgató lelki szeme előtt. A lelkesítőül főlhozott alakok Berzsényi epigonjainál sem változnak: Álmos, Úgek fia, Árpád, Hunyadi, Rozgonyi, Báthori, Ország, Szilágyi stb., illetőleg Miltiades, Perikles, Pheidias, Tullius, Plutarchos, stb. A nemzeti romlás Berzsényies megokolása: a nemzeti és családi erények pusztulásának hirdetése még nyilvánvalóbbá teszi a kapcsolatot. Így p. o. Szőkénél:

Nem játszóda el éjjel ezüstjeit,	Óráit, erkölcsét, hazáját;
Es a mi drágább, mint az arany, ezüst,	Soldot adott maga tízezernek.

Berzsényi hatásának eltérő fokait három poeta működése jellemzi: Szentmiklóssy Alajosé, a kinek a *Szépliteraturai ajándékban* megjelent ódái stíljükben még a mester követői,¹ de már a klasszikai képzetkör nem oly uralkodó bennök, Lukács Istváné, ki a stílus és gondolat szempontjából ragaszkodóbb epigon, és Hoblik Mártoné. Lukács, ha egy-egy stílvirágot átvesz is teljesen, főtörekvése mégis a Berzsényies szellem megújítása; gyenge, de nem önállótan tanítvány. Így aztán még ott is, a hol pontosan meghatározható ódát ír át, magából is ad valamit. Legszemléletesebb példája ennek *Az Istenhez* című költeménye: a *Fohászok* alap gondolata ihleti meg, azt variálja hét versszakon, de öt versszaka: kissé egyéníti a kívánság (»légyek igaz barát, hív férj, nem csapodár és kegyes áldozó pap«) és a vihar, melyből a nyájas »múzsaleány«-hoz menekül. *Az ifjakhoz* cz. még szorosabban ragaszkodik a *Közelítő tél* soraihoz, de a végén a »carpe diem« kiragadja a békéből. A legtöbbször csak beolvaszt egy-két átvett gondolatot a teljesen hasonló szellemben és mindig mintája nyomán írt ódába. Nem igazi költő, de van ízlése, és ez megóvja a szertelenségtől.² Nem így Hoblik; róla már Toldy emlékbeszédében³ olvassuk: »Berzsényi volt Hobliknak is, nem előképe, hanem utánzásának tárgya oly mértékben, hogy a szigorú, de igaz Kölcsey elmondá, mikép az, ki úgy tiszteli Berzsényit, mint Hoblik, nem méltó a nagy költő szellemét

¹ Pl.:

Te léteünknek lelke, gyönyör Remény!	Mosolygva víg tekintetteddel
Ki a jövődő leple alól reánk	Boldog örömré szelíden intesz...

² Szorosabban Berzsényihez kapcsolhatók: *A hajnal*; *Az örömhöz*; *A halálhoz*; *A könnyen hívőhöz*; *Búcsúzás*; *Hazámhoz*; *Gyermekvétség*; *Székelvudvarhelyi várhoz*; *Az istenhez*; *A véges elme*; *A meghódolt ifjú*; *A Múzsához*; *Pálfi Dieneshez*; *Boodor Pálhoz*; *A termőfához*; *A tavasz*; *A szerelem*; *Jutalom*; *Az ifjakhoz*; *A fűsvényhez*; *Vagyonom*; *Foglalatosságim*; *Pisztrangosi kütfőnél*.

³ *Irodalmi beszédei*. 1878. I. 133. l.

felfogni. Keserű ítélet, de elmaradhatatlan büntetése annak, ki a szent lanthoz genius nélkül nyúl.« Csak ezzel, a tehetség teljes hiányával magyarázhatjuk meg azt az értelmetlen zagyvalékot, a melyet verseiben¹ közzétett. Berzsenyi gondolatát nem értette meg, így annak az átvételéről alig lehet szó: de utánozza Berzsenyi minden külsőségét, és utánzása mindent a szertelenbe hajt. Nincs Berzsenyinél klasszikus név, a melyet Hoblik fel nem dolgozott volna, de össze-vissza és mértéktelenül; Berzsenyi stíljének minden sajátosságát majmolni igyekeznek, még sajátosabb szavait (alak [= szép], lepleg, ömledezés, zárhely, pörlöttünk stb.), jelzős szerkezeteit is (chiróni lélek; a csapodár, kaczer gond; amarant; gyöngykoszorú, buta kor stb.). Képességét legjobban ez az eredeti hasonlat példázza: »Olyan vagy valamint zsákba szorult szegek, melyek, hogyha talán szája' tekergeted, mindjárt nagy rohanással utat nyitnak az oldalon«. Kinek jutna az eszébe, hogy ez a magyar ifjúság képe akar lenni?

Felvett tárgyunk szempontjából nincs nagyobb jelentősége P. Horváth Ádám göcseji helikoni körének,² mely nagyon is szűk körre, a személyes jóviszony legszorosabb körére szorítkozott, és tagjai a tárgy és forma szempontjából állandóan mesterük irányítása alatt voltak; még kevesebb tanulságot ad Csizi István női körének a működése,³ mely csak a versbe foglalt prózáig tudott emelkedni; nem szólunk e helyen arról a szonett-áradatról sem, melyet Kölcsey Szemerekritikája megjövendölt: hiszen a szonett formája volt ebben verselőink (Bártfay, Szentmiklóssy, Guzmics, Meritzay stb.) megkötője. Fejtegetéseink mégis igazolják az epigonokra vonatkozó megállapításunkat: egy-egy nagyobb írónak nem igazi értékéről, csupán működése kedveltségéről, kortársai elismeréséről tesznek tanúságot, s ennyiben egy-egy költőről alkotott képeinket kiegészítik. Új megállapításra nem juthatunk velük, de olyanféle hasznukat láthatjuk, mint a képrás összehasonlító történése, a mikor egy-egy műalkotás másolatait tekinti át.

ALSZEGHY ZSOLT.

¹ Pest, 1814. és Nemz. Múz. Quart. Hung. 842.

² Rác Mária: *A göcseji Helikon költőnői.* (Év n.)

³ Szigetvári Iván, *IK.* 1917. 39. sk. 1.